

מבט על, גיליון 1032, 8 במרץ 2018

איראן בעקבות המחאה: קולות של שינוי ללא שינוי

רז צימט

כחודשיים לאחר גל המחאה שפקד את איראן פועלים שלטונות איראן להשיב את העניינים למסלולם, הגם שאירועי מחאה נקודתיים עדיין נמשכים. המחאה, שביטאה את דרישות הציבור האיראני לשינוי, חידדה מחדש את חילוקי הדעות בצמרת האיראנית סביב המענה הנדרש למצוקות האזרחים. הנשיא חסן רוחאני מנסה לנצל את המחאה לקידום תפיסתו הדוגלת ברפורמות כלכליות ובשיפור חירויות הפרט. הוא מוגבל, עם זאת, על ידי יתר מוקדי הכוח הפוליטיים, ובראשם המנהיג העליון עלי ח'אמנהאי, המתמידים בהתנגדותם לשינויים. כישלונם המתמשך של המשטר לספק מענה לדרישות הציבור עשוי לשחוק בטווח הקצר את התמיכה הציבורית בנשיא ובמחנה הרפורמיסטי המזוהה עימו, ובטווח הבינוני והארוך להחריף את הפגיעה בלגיטימיות של המשטר ולהוביל לחידוש המחאה.

כחודשיים לאחר פרוץ גל המחאה המשמעותי ביותר שפקד את איראן מאז מהומות 2009 פועלים שלטונות איראן להשיב את העניינים למסלולם, הגם שעדיין ניתן לזהות ביטויים שונים של מחאה ציבורית. גל המחאה החל אומנם לדעוך כשבוע לאחר שפרץ, אך הפגנות בהיקף מצומצם נמשכות ברחבי איראן, במיוחד סביב הלנת שכרם של פועלים וקריסת קרנות הפנסיה והחיסכון. כן נמשכים אירועים נקודתיים של התרסה נגד השלטונות, כגון: כתיבת סיסמאות אנטי-ממסדיות על קירות במרחב הציבורי, שביתות, הצתת בנקים והשחתת שלטים עם תמונותיו של המנהיג העליון.

בינואר 2018 פרצה באיראן מחאה של נשים כנגד כפיית הרעלה הנהוגה ברפובליקה האסלאמית מאז המהפכה. המחאה החלה באקט מתריס של צעירה איראנית בשם וידא מוואחד, שהתייצבה בימים הראשונים למחאה הציבורית מול שוטרים בטהראן כשהיא גלויית ראש, תוך שהיא מניפה את הרעלה לנגד עיניהם. עד מהרה הפכה מוואחד למודל לחיקוי עבור עשרות נשים איראניות שיצאו לרחובות במספר ערים מרכזיות, במיוחד בטהראן, והסירו את כיסוי הראש שלהן. ב-19 בפברואר פרצו התנגשויות אלימות בין כוחות הביטחון בטהראן לחברי המסדר הצופי "נעמתוללה גונאבאדי", שמחו מול תחנת משטרה על מעצר אחד מחבריהם. במהלך העימותים נהרגו חמישה מאנשי כוחות הביטחון, שלושה מהם נדרסו על ידי אוטובוס שהיה נהוג בידי אחד מחברי המסדר. למעלה מ-300 חברים במסדר נעצרו. הגם שהמחאה נגד כפיית הרעלה ומחאת חברי המסדר הצופי אינן חדשות, הרי שיש בהן כדי לבטא את שבירת מחסום הפחד מפני המשטר בעקבות גל המחאה האחרון.

גל המחאה חייב את שלטונות איראן לבחון מחדש את המענה לדרישות הציבור וחידד שוב את חילוקי הדעות בצמרת האיראנית סביב המשך דרכה של הרפובליקה האסלאמית. בשבועות האחרונים ניכר כי הנשיא חסן רוחאני מנסה לנצל את המחאה על מנת לקדם את

תפיסתו הגורסת כי יש צורך ברפורמות מבניות בכלכלה ובהרחבה מסוימת של חירויות הפרט על מנת לספק מענה לדרישות הציבור. ערב יום השנה ה-39 למהפכה האסלאמית נשא רוחאני נאום מעל קברו של מייסד הרפובליקה האסלאמית ח'ומייני, בו הדגיש את הצורך להיענות לדרישות האזרחים והזכיר כי משטר השאה נפל משום שלא היה מוכן להקשיב לקולו של העם עד לפרוץ המהפכה. הוא ציין כי דמוקרטיה אינה נבחנת אך ורק בקיום בחירות אלא גם בהקפדה על חופש הביטוי והמחאה. בנאום נוסף לרגל יום השנה למהפכה (11 בפברואר) הציע הנשיא לפתור את חילוקי הדעות בחברה ולאחד את העם באמצעות קיום משאל עם בנוגע לסוגיות המרכזיות הניצבות על סדר היום הציבורי. הצעת הנשיא עוררה ביקורת חריפה בממסד הדתי ומצד יריביו הפוליטיים, שטענו כי הצעתו נועדה לחפות על כישלונות הממשלה, במיוחד במישור הכלכלי.

גם מקורבי הנשיא הדגישו את הצורך להתייחס ברצינות לדרישות הציבור שבאו לידי ביטוי בגל המחאה. חסאם אל-דין אשנא, יועצו של רוחאני וראש המרכז למחקרים אסטרטגיים בלשכת הנשיא, הגדיר את המחאה "אזהרה רצינית עבור מקבלי ההחלטות". בכנס בטהראן הזהיר אשנא כי אם שלטונות איראן לא יספקו מענה לדרישות הכלכליות, החברתיות והפוליטיות של הציבור, עלול הדבר להוביל למחאה חריפה ואלימה אף יותר. הוא ציין כי רוב דרישות הציבור הן בתחום הכלכלי, אך מאחר שהמחאה לבשה אופי פוליטי וחברתי, היא עלולה להתפתח למשבר לגיטימציה של המשטר עצמו.

אלא שחרף מאמצי הנשיא לנצל את המחאה לקידום יעדיו, חופש הפעולה שלו נותר מוגבל על ידי מוקדי הכוח הפוליטיים המרכזיים, ובראשם המנהיג העליון ומשמרות המהפכה, המתמייכים לכל שינוי כפוטנציאל לאיום על יציבות המשטר. בעקבות המחאה הודה אומנם המנהיג ח'אמנהאי כי שלטונות איראן לא סיפקו מענה מספק לדרישות האזרחים, אך הוא שב ותלה את עיקר האחריות למחאה במעורבות גורמים זרים החותרים לשינוי המשטר באיראן, ובראשם ארצות הברית, ישראל וערב הסעודית.

בתוך כך נאלץ הנשיא להכניס שינויים משמעותיים בהצעת התקציב, שהגיש זמן קצר לפני פרוץ המחאה לאישור הפרלמנט (המג'לס) וכללה העלאת מחירים, הכבדה במיסוי וצמצום משמעותי במספר הזכאים לקצבאות ממשלתיות. בצעד חריג הצביעו רוב חברי המג'לס נגד הצעת התקציב המקורית ואילצו את הממשלה לחזור בה מכוונותיה להעלות בעשרות אחוזים את מחירי הדלק ולבטל את זכאותם של מיליוני אזרחים לקצבאות. השינויים בתקציב נועדו לצמצם את ההתנגדות הציבורית, אך הם עלולים לצמצם עוד יותר את מרחב התמרון של הממשלה בכל הקשור לקידום רפורמות כלכליות מבניות הנחוצות להבראה כלכלית ולהציב קשיים נוספים בפני מאמצי הנשיא לגייס השקעות זרות.

גם הדיווחים, שהתפרסמו בחודש ינואר באמצעי תקשורת באיראן ובמערב סביב כוונה להפריט חלק מהעסקים והנכסים שבבעלות משמרות המהפכה, התבררו לכל הפחות כמופרזים. ב-20 בינואר אמר שר ההגנה האיראני, אמיר חאתמי, בריאיון עיתונאי כי המנהיג ח'אמנהאי הינחה את הכוחות המזוינים לוותר על נכסיהם הכלכליים או למכור אותם למגזר הפרטי. הדיווח עורר הערכות כי בכך נענה המנהיג לפניית הנשיא, שביטא במספר הזדמנויות בעבר את הסתייגותו משליטתם הנמשכת של משמרות המהפכה בחלקים נרחבים מהכלכלה האיראנית, בעיקר באמצעות תאגיד הבינוי "ח'אתם אל-אנביאא". אך ימים ספורים לאחר

מכן הבהירו בכירים במשמרות המהפכה כי אין ברשותם כל מידע בנוגע להנחיה כלשהי מצד המנהיג העליון בנוגע לפעילותם הכלכלית של משמרות המהפכה וכי ממילא הפרויקטים המתבצעים על-ידי הארגון נוגעים אך ורק לתחום הבינוי ואינם כלכליים במהותם..

המגבלות על חופש פעולתו של הנשיא ניכרות היטב גם בתחום חירויות הפרט. בשבועות האחרונים החרפו שלטונות איראן, ובראשם משמרות המהפכה, את מדיניות הדיכוי כלפי מי שנחשד בשיתוף פעולה עם המערב. בינואר עצרו השלטונות כמה פעילים סביבתיים באשמת ריגול חמור. אחד מהם, כאווס סייד אמאמי, מרצה בכיר בעל אזרחות כפולה איראנית-קנדית, נמצא בראשית פברואר מת בתאו בכלא אווין בטהראן. השלטונות טענו כי התאבד, אך טענה זו נדחתה על-ידי בני משפחתו שהאשימו את השלטונות במותו בעינויים.

לסיכום, גל המחאה האחרון שב וביטא את מצוקות הציבור האיראני ואת דרישות האזרחים לשינוי, בעיקר בתחום הכלכלי. דרישות אלה אינן נעלמות מעיני השלטונות, אך אלה ממשיכים להיות חלוקים ביניהם בנוגע לפתרונות הדרושים. הנשיא רוחאני מודע לגודל הציפיות ומכיר בצורך לקדם רפורמות – ולו הדרגתיות – החיוניות בראייתו לצמצום הפער ההולך וגדל בין מוסדות השלטון לבין הציבור, ובעיקר הדור הצעיר. המנהיג העליון, לעומת זאת, מתמיד בהתנגדותו לכל שינוי ומעדיף לתלות את האחריות למצב ולמצוקותיהם הנמשכות של האזרחים באויבי איראן מחוץ ובמדיניותה הכלכלית של הממשלה, כפי שעשה גם בתקופת כהונתו של הנשיא לשעבר, מחמוד אחמדינז'אד. בשלב זה לא נראה כי הנשיא מוכן להסתכן בעימות עם המנהיג הן מתוך הכרה במגבלות כוחו והן על מנת שלא לפגוע במעמדו הפוליטי לקראת התמודדות אפשרית במאבק הצפוי בעתיד על ירושת המנהיג.

התנגדות הממסד השמרני בהנהגת המנהיג לכל סטייה מהדוגמה המהפכנית וליישום רפורמות כלכליות ואזרחיות הנחוצות לצורך מתן מענה לדרישות הציבור מציבה סימן שאלה גדול על יכולתו של הנשיא לממש את תוכניותיו גם בהמשך תקופת כהונתו שעוד נותרה לו עד שנת 2021. בטווח הקצר עלול קוצר ידו בהקשר זה להביא לשחיקה נוספת בתמיכה הציבורית בו ובמחנה הרפורמיסטי המזוהה עימו, במיוחד לקראת הבחירות הצפויות למג'לס בשנת 2020 והבחירות הבאות לנשיאות. בטווח הבינוני והארוך עלולה התעלמותו הנמשכת של המשטר מדרישות הציבור לפגוע עוד יותר בלגיטימיות שלו ולהוביל לחידוש המחאה.